

In memoriam - Dr. K. Waldeck (1910-89)

Op 13 juni 1989 overleed in zijn woonplaats Zierikzee Dr. K. Waldeck, voormalig chirurg te 's-Gravenhage, erelid en oud-voorzitter van de NOU. Inmiddels hebben twee voorzitters hem opgevolgd, Prof. Dr. H. Klomp (1971-75) en Prof. Dr. R. H. Drent (1975-heden).

Over Karel Waldeck verschenen twee eerdere levensbeschrijvingen: de toespraak van Herman Klomp tot de scheidende NOU-voorzitter op 17 april 1971 en een appreciatie door ondergetekende ter gelegenheid van Waldecks benoeming tot erelid van de Club van Nederlandse Vogelkundigen op 4 mei 1985 en van de Nederlandse Ornithologische Unie op 17 juni daaropvolgend. Toch is het de moeite waard enkele daarin onvermeld gebleven gebeurtenissen en ontwikkelingen in herinnering te roepen.

Waldecks belangstelling en liefde voor de natuur ontwikkelden zich in Deli, Sumatra, waar hij op 17 juni 1910 was geboren en waar zijn vader, ook een groot natuurliefhebber en vogelkenner, administrateur van tabaksondernemingen was. Gevestigd in Nederland in 1919, had hij uiteindelijk graag biologie willen studeren, maar de slechte economische vooruitzichten voor dit vak noopten hem de medische studie te kiezen. Als opgroei-

ende jonge man verkoos hij vaak heimelijk de vrijheid van de duinen tussen Den Haag en Loosduinen boven de etiquette van de verplichte danslessen. In 1947 promoveerde hij onder Professor Suermondt aan de Rijksuniversiteit te Leiden op het proefschrift *Over de chirurgische behandeling van longgezwellen*.

Naast zijn studie en gestimuleerd door de "Club van Haagsche Trekwaarnemers" rond de legendarische G. J. Tijmstra, met onder anderen J. P. en P. J. Bouma, Frans P. J. Kooijmans en Niko Tinbergen, ontwikkelde hij zich tot een veelzijdig veldornitholoog. Later onderging hij de invloed van de kinderarts Dr. J. C. Koch, met wie hij in maart-april 1931 in de Boschjes van Poot bij Den Haag in het nachtelijk duister duizenden Spreeuwen op hun tijdelijke slaappleaatsen ringde. Ook nam hij deel aan de werkzaamheden van het tot 1940 door Koch geleide Vogelringstation "Wassenaar". Zo werd hij, naast zijn drukke en veeleisende werkzaamheden als chirurg, ook een vogelvanger en ringer van de vinkenbanen van Monster, Ockenburgh en Meijendel. Aanvankelijk was hij vooral geïnteresseerd in eieren en broedgebied, vervolgens in vogeltrek, avifaunistiek en dwaalgasten (Bonaparte's Strandloper in 1952, Roodkeelpieper en Balkan Gele Kwikstaart in 1960, Taigaboomkruiper in 1961 en Siberische Snor in 1963). Na de Tweede Wereldoorlog behoorde hij tot de vaste kern van Jan Kists Haagse Vogelclub, die de toon zette voor het werk van de Subcommissie Dwaalgasten van de Commissie voor de Nederlandse Avifauna, waarvan hij vanaf de oprichting in 1957 tot 1980 lid was. Van 1966 tot 1971 was hij voorzitter van de NOU als opvolger van Dr. W. H. Bierman.

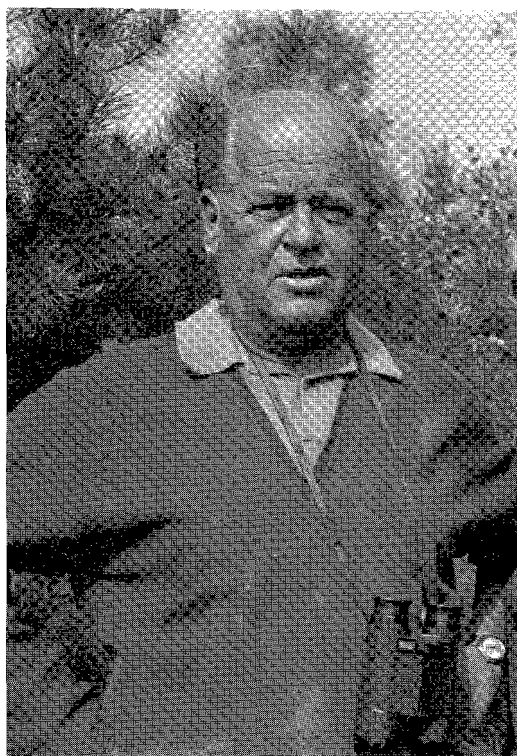
Na zijn pensionering vestigde hij zich in het Gelderse Laren ("de Rietgoor"), van waaruit hij in 1973-77 medewerking verleende aan het landelijke inventarisatiewerk van de Stichting Sovon. In 1984 verhuisde hij bij verslechterende gezondheidstoestand naar Zierikzee, waar hij dichterbij zijn kinderen was en waar de ornitologische mogelijkheden groot waren. Met enthousiasme vertelde hij van de waarneming op 28 mei 1985 vanuit zijn woning van een Grote Zilverreiger aan de waterkant. Op 13 juni 1989 overleed hij aan een nierlijden, overleefd door zijn getrouwe echtgenote E. Waldeck-Koster. Waldeck was een voortvarend, eerlijk man, met alle bekende eigenschappen van zijn diep gewortelde medische professie. Zijn eerbied voor de natuur en zijn enthousiasme voor natuurstudie (inclusief die van planten - Waldeck schreef een uitstekend stuk over de bedreigde flora van de Vijfheerenlanden, 1976) leven voort in zijn kinderen, met name in zijn zoon Mr. P. W. Waldeck (geb. 1947).

Biografieën

KLOMP H. 1971. Toespraak tot de aftredende voorzitter, Dr. K. Waldeck, gehouden in de vergadering van 17 april 1971 te Utrecht. *Limosa* 44: 67-68.

VOOUS K. H. 1985. Dr. K. Waldeck: erelid Nederlandse Ornithologische Unie en Club van Nederlandse Vogelkundigen.

K. H. Voous

In memoriam – Mr. J. Kist (1911-90)

Op 8 december 1990 overleed in zijn woning in 's Gravenhage Mr. J. Kist, erelid van de NOU, jurist, filosoof, veldornitholoog en soortenkenner en bewerker van de veel gebruikte "Vogelgids".

Jan Kist werd op 9 maart te Maastricht geboren. Hij stamde uit een geslacht van juristen en predikanten. Pas in de tweede klas van het Nederlandsch Lyceum kreeg hij, gestimuleerd door zijn biologieleraar Bruggeman, de smaak van het vogels kijken te pakken. Gewapend met de toneelkijker van zijn moeder en als determinatieboeken Kerst Zwart *Vogelboek* (1916) en Jac. P. Thijsse *Het Vogelboekje* (1912), won hij er prompt een wedstrijd mee. Sindsdien heeft de ornithomanie hem in haar greep gekregen, zoals blijkt uit zijn melding van een Bladkoninkje op 4 december 1925 (*Levende Natuur* 30 (1926): 63), waarover Jac. P. Thijsse een vriendelijke discussie met hem aanging.

Kist werd een bekend advocaat in 's Gravenhage, verbonden aan het advocatenkantoor van zijn latere schoonvader. Volgens zijn eigen zeggen werd de advocatuur zijn broodwinning, maar hebben, vogels, filosofie, parapsychologie, occultisme, astrologie, bridge en in zijn jonge jaren ook hockey (hij speelde op zeventienjarige leeftijd al in het nationale team) zijn hart gehad.

Na de Tweede Wereldoorlog verzamelde hij rondom zich een groepje van gelijkgezinde veldwaarnemers, die samen optrokken en elkaar, in gezonde wedijver, in snelheid van kritische soortherkenning de loef trachtten af te steken. Tot deze groep behoorden onder meer Mr. J. H. Klatte, A. M. van den Oord, J. Swaab, M. J. Tekke en Dr. K. Waldeck, soms aangevuld met K. W. L. Bezemer en Dr. W. H. Bierman, stuk voor stuk prima waarnemers. Zij hebben elkaar sterk gestimuleerd en elkaar veel geleerd, ook op het gebied van onderlinge tolerantie. Aanvankelijk gingen zij veelal naar het legendarische en inmiddels verloren gegane staatsnatuureservaat "De Beer" bij Hoek van Holland, later naar de IJsselmeerpolders (Knardijk!) en verder door geheel Nederland. Ook het regelmatig waarnemen van zeevogeltrek, begonnen vanaf een vaste standplaats aan de haven van Scheveningen (een half uur vóór kantoortijd), vaak samen met Waldeck, is door Kist als routine-onderzoek geïnitieerd en is later door enthousiaste jeugdige waarnemers overgenomen, verrijnd en voortgezet. Veel onverwachts en nieuws is daaruit voortgekomen.

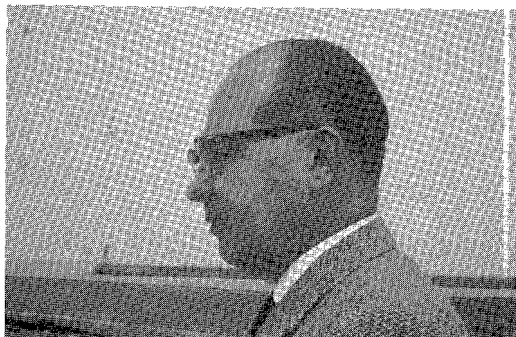
Het bewerken van Roger Tory Peterson, Guy Mountfort & P. A. D. Hollom, *A field guide to the birds of*

Britain and Europe was Kist als het ware op het lijf geschreven. Het systeem van elkaar uitsluitende diagnostische en in het veld vast te stellen kenmerken paste wonderwel bij Kists analytische geest. Dankzij Kist werd de Nederlandse uitgave van de Europese "Field guide" een van de beste van de Europese bewerkingen van dit veel gebruikte boek. De *Vogelgids* was weldra bekend als "De Kist" (eerste druk 1954). Tot 1988 verschenen ervan liefst 19 drukken, met een totale oplage van ruim 200 000 exemplaren. Een record!

Als secretaris van de in 1957 door het NOU-bestuur ingestelde Commissie voor de Nederlandse Avifauna CNA (1957-82) en als voorzitter van de Subcommissie Dwaalgasten CDNA heeft Kist in hoge mate bijgedragen aan de inhoud van de *Avifauna van Nederland* (1962, tweede druk 1970), die de functie van Van Oordt & Verwey's *Voorkomen en trek* (1925) en Haverschmidts *Faunistisch overzicht* (1942) zou gaan overnemen. Samen met M. J. Tekke verzorgde hij de aanvullende mededelingen van de CNA in *Limosa*.

In Kists eerste grote publicaties, "De Nederlandse vogelnamen" (1954) en "Het voorkomen van de rassen van de Rietgans in Nederland" (1956) komt zijn scherpzinnige denkwijze reeds duidelijk naar voren. Maar het is vooral zijn verhandeling over de taxonomie van de Geelpoot- en andere Zilvermeeuwen (1961), die een klassiek stuk is geworden. De vorm van deze publicatie is die van een pleidooi, niet die van een wetenschappelijk betoog: al vanaf het begin is het duidelijk wat de onvermijdelijke conclusie zal zijn. Hierin verschilt het stuk wezenlijk van alle andere ornithologische publicaties uit die tijd en daarvoor. Kenmerkend is voorts de logica van zijn "Weerwoord" (1985) waarin hij kritiek op de aantalschattingen van soorten in de *Vogelgids* en de *Avifauna van Nederland* trachtte te weerleggen. De latere ontwikkeling van de CNA heeft hem bitter teleurgesteld. Zijn klacht, dat destijds de CNA "in déconfiture" verkeerde (1986), gaf de mening van velen weer, maar werd door het bestuur van de NOU niet overgenomen. In de *Avifauna van Nederland* (1970) worden 14 soorten en vijf in het veld herkenbare ondersoorten genoemd, die door Kist en zijn vrienden voor het eerst in Nederland zijn vastgesteld. Het was voor Kist en vele anderen onbegrijpelijk dat de met jongeren vernieuwde CDNA vrijwel al deze waarnemingen (met uitzondering van enkele door foto's gedocumenteerde gevallen: Blonde Ruiter, Amerikaanse Gestreepte Strandloper), als onbewezen of onjuist heeft verworpen (van IJendoorn & de Heer 1985). Kist was een baanbreker op het gebied van de soortherkenning in het veld, stormenderhand gevolgd en voorbijgestreefd door een in de "Dutch Birding Association" (vanaf 1980) verenigde volgende generatie, die het handwerk van hem had geleerd en die hij door hun agressieve en aan de moderne tijd aangepaste nieuwsgaring en publicatiemethoden nooit heeft kunnen begrijpen en waarderen. Kist was daarvoor te veel een beschouwend analyticus, zoals hij in zijn advocatuur in wezen meer een theoretisch rechtsgeleerde, dan een pragmatisch jurist was.

Na het neerleggen van zijn advocatenpraktijk in 1975 heeft Kist nog ruimschoots genoten van het vogelkijken in zijn geliefde Cevennen, Zuid-Frankrijk, waar hij tussen Ganges en Le Vigan een huis (een "mas") bezat, waarvandaan hij Slangarenden en Steenarenden en af en toe (tussen half mei en half juni) Eleonora's Valken placht te zien. Vogelreizen naar verre streken heeft hij pas na zijn 65^e jaar ondernomen, als ornithologisch begeleider van

de groepsreisleider C. J. Coldewey, onder meer naar Roemenië (1977, 1980), Griekenland (1981), Turkije (1978, 1980), Marokko (1978), Ecuador, inclusief Galapagos Eilanden (1978) en Colombia (1979). Op deze reizen heeft hij honderden vogelsoorten aan zijn "life-list" toegevoegd.

Kist was jarenlang bestuurslid van de Nederlandse Ornithologische Vereniging, de Club van Nederlandse Vogelkundigen en de NOU. Voorts was hij erelid van de NOU en Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Kist overleed op 8 december 1990, thuis in zijn slaap. Zijn vrouw, Mr. L. C. Kist-Bakker, was hem in september 1989 voorgegaan. Zijn jongste zoon Jan (geboren 1945) zet de vogelbelangstelling van zijn vader voort.

Literatuur

- KIST J. 1954. De Nederlandse vogelnamen. *Ardea* 42: 211-217.
- 1956. Het voorkomen van de rassen van de Rietgans, *Anser fabalis* in Nederland. *Ardea* 44: 188-206.
- 1961. "Systematische" beschouwingen naar aanleiding van de waarneming van Heuglins Geelpootzilvermeeuw, *Larus cachinnans heuglini* Bree, in Nederland. *Ardea* 49: 1-50.
- 1985. Een wederwoord. *Vogeljaar* 33: 292-294.
- 1986. De Commissie voor de Nederlandse Avifauna in déconfiture. *Vogeljaar* 34: 123-125.
- VAN IJENDOORN E. J. & DE HEER P. 1985. Herziening van de Nederlandse Avifaunistische Lijst 1985. *Limosa* 58: 65-72.

K. H. Voous

In Memoriam - Dr. A. C. V. van Bemmél (1908-90)

Op 20 oktober 1990 overleed in zijn woning in Rotterdam Dr. A. C. V. van Bemmél, één van de laatste ornithologen die in het voormalig Nederlandsch-Indië werkzaam zijn geweest.

Adriaan Cornelis Valentin van Bemmél werd op 3 mei 1908 in Beverwijk geboren als zoon van een Nederlands Hervormd predikant. Als het ware vooruitlopend op zijn latere leven heeft hij in de verschillende pastorietuinen heel wat levende dieren gehouden en verzorgd. Hij studeerde biologie aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam (1929-37), waar hij student-assistent werd aan het Zoölogisch Museum onder Prof. Dr. L. F. de Beaufort, met name ten behoeve van de studie van kleine zoogdieren en van interglaciale zoogdierfossielen uit de Maas bij Tegelen.

Zijn grootste ontwikkeling maakte hij door als dierkundige aan het Zoölogisch Museum van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg (Bogor), Java, onder Dr. K. W. Dammerman (oktober 1937 - januari 1951), die hem het beheer over de vogelcollectie opdroeg. Zodoende leerde hij de vogels van Java beter kennen dan die van Nederland en was hij in de gelegenheid verzameltochten te organiseren en te steunen van Nederlandse en buitenlandse ornithologen (o.a. George Vanderbilt en S. Dillon

Ripley (USA) naar Sumatra in 1939 en E. Sutter (Zwitserland) naar Sumba in 1949). Talrijk zijn Van Bemmels publicaties over voorkomen en systematiek van Indonésische vogels, waaronder de beschrijving van twee nieuwe soorten en vijf nieuwe ondersoorten uit de Molukken, waarvan de volgende nog steeds erkend worden: *Pachycephala pectoralis tidorensis* (1939, Tidore), *Pitta maxima morotaiensis* (1939 Morotai), *Zosterops (atriceps) dehaani* (1939, Morotai), *Monarcha boanensis* (1939, Boano, bij Ceram), *Loriculus garrulus morotaianus* (1940, Morotai). Reeds in 1939 had Van Bemmél, samen met zijn vrouw Noor van Bemmél-Lieneman, de destijds nog vrijwel onbekende bergvink *Serinus (Carduelis) estherae* in het Tengggergebirge, Oost-Java, ontdekt en verzameld (*Trop.Nat.* 29 (1940): 93-101), op grond waarvan F. N. Chasen uit Singapore een nieuwe ondersoort *orientalis* beschreef (1940). Andere grotere publicaties zijn die met A. Hoogerwerf over de vogels van het inmiddels befaamd geworden Molukse zeevogeleiland Gunung Api (*Treubia* 17 (1940): 421-472), over twee vogelcollecties uit Nieuw Guinea (Irian Jaya) (*Treubia* 19 (1947): 1-45), een broodnodige lijst van de vogels van de Molukken (*Treubia* 19 (1948): 323-402) en met K. H. Voous over de door G. A. L. de Haan op Muna en Buton, ZO-Celebes (Sulawesi) verzamelde vogels (*Treubia* 21 (1951): 27-104). De mede door Van Bemmél opgerichte "Ornithologische Vereeniging in Nederlands-Indië" en het door deze in november 1941 uitgegeven eerste en enige nummer van het tijdschrift *Irena* hebben maar korte tijd bestaan. De Japanse oorlog en bezetting in 1942 hebben aan Van Bemmels met enthousiasme opgebouwde werk een eind gemaakt. Van Bemmél heeft de gevangenschap en de tewerkstelling achtereenvolgens in een locomotievenfabriek, bij de aanleg van een vliegveld en in een steenkolenmijn in Japan ternauwernood overleefd. Nieuwe hoop en bevrijding kwamen nadat hij, uitgemergeld en zittend op een kistje voor de ziekenbarak, op 9 augustus 1945 op 60 km afstand de tweede atoombom op Nagasaki zag ontploffen. Ook zijn vrouw overleefde de ellende van de Japanse kampen.

Nog korte tijd is Van Bemmél na de oorlog in Nederlandsch-Indië actief geweest (1947-51). In 1951 keerde hij voor goed naar Nederland terug en werd enkele jaren biogieleraar. In 1952 promoveerde hij aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over Aziatische zoogdieren: *Contributions to the know-*

ledge of the genera Muntiacus and Arctogalidia (promotor: Prof. Dr. H. Engel). In dit proefschrift komt instemming en bewondering tot uitdrukking voor de gedachten-gang van L. J. Toxopeus, die met het begrip *grex* een werkzame mogelijkheid aanbiedt de geografisch bepaalde superspecies uit te breiden tot ongeveer het niveau van wat thans vaak als "zustergroepen" wordt aangeduid. Vervolgens werd Van Bommel natuurbeschermingsconsulent bij het Staatsbosbeheer (1953-57), in welke functie hij de jaarlijkse tellingen van ooievaarsnesten in Nederland organiseerde (*Beaufortia* 5 (52) 1956: 101-115 en volgende jaren) en een aanvang maakte met de inventarisatie van zeehonden in Nederland. Wederom werden de bakens verzet en werd hij adjunct-directeur van de Dier-gaarde Blijdorp te Rotterdam onder zijn vriend F. J. Appeldam (1957-62) en vervolgens directeur van deze instelling (1962-69). Hier was hij in zijn element en ontwikkelde of zette belangrijke fokschema's voort van onder meer de Hawaï Gans, Congo Pauw, Mandsjoerijse Kraanvogel, orang utan en tijger. De beëindiging van het dienstverband was voor hem een grote schok.

Intussen was hij in 1954 lid en secretaris geworden van de Rijkscommissie van Advies voor de natuurhistorische musea, vervolgens rijksadviseur voor deze zaken (1969-73), waarvoor hij gestationeerd werd in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Over de taak van de natuurhistorische musea schreef hij enkele belangrijke verhandelingen. Voorts mogen niet onvermeld blijven zijn na-oorlogse publicaties over herten en andere hoefdieren, over zeldzame en verdwijnende huisdierrassen,

over G. E. Rumphius, de "blinde naturaliënverzamelaar en ziener van Ambon" uit de zeventiende eeuw (1959) en over de rol van dierentuinen bij de redding van in hun voortbestaan bedreigde diersoorten. Op het laatstgenoemde gebied was hij een uitstekend schrijver en popularisator. Zijn gehele oeuvre omvat niet minder dan 557 publicaties. In heel zijn rijk geschakeerde leven vormen zijn jeugdliefde voor het dier, welbespraakte voortvarendheid en ongeduld, humor, zelfspot en zijn zin voor relativering de niet te miskennen altijd aanwezige achtergrond. Van zijn onderscheidingen, waaronder ook die met betrekking tot de oorlog, mogen genoemd worden: Officier in de Orde van Oranje-Nassau, erelid van de International Union of Zoological Gardens en de WWF Award for Conservation Merits. Rheumatische aandoeningen hebben Van Bommel op latere leeftijd ernstig geplaagd. Hij overleed thuis plotseling, onder het lezen van zijn krant. Zijn vrouw, drie kinderen en een kleinkind overleven hem.

Biografieën.

- LIM. H. 1961. Dr. van Bommel wilde Artis-Directeur worden. *Tong-Tong* (Den Haag) 5 (18).
VAN BRUGGEN A. C. 1990. In memoriam Dr. A. C. V. van Bommel, 1908-90. *Infusis* (Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden) 26: 10-11.

K. H. Voous

NOU themadag over zwanen.

Op zaterdag 19 oktober 1991 organiseert de NOU voor haar leden en andere belangstellenden een lezingendag over zwanenonderzoek. Deze zal plaatsvinden in het Biologisch Centrum in Haren (Gr). Er zal worden getracht om alle drie de in Nederland voorkomende zwanesoorten aan de orde te laten komen. Daarvoor zijn onder anderen drie buitenlandse sprekers uitgenodigd, waaronder een Russische bioloog die zal vertellen over zijn werk in het arctische broedgebied van de Wilde Zwaan en de Kleine Zwaan. Andere verhalen die op het (voorlopige) programma staan zijn: in kolonies broedende Knobbelzwanen in Denemarken, factoren die het aantal Knobbelzwanen in Nederland beïnvloeden (o.a. menselijk ingrijpen), rui bij Knobbelzwanen, broedsucces bij Kleine Zwanen en Knobbelzwanen in afhankelijkheid van weersgesteldheid en lichaamsconditie, resultaten van het Kleine-Zwa-

nenproject 1982-84 (aantallen en voedselkeuze in Nederlandse overwinteringsgebieden), fonteinkruidbegrazing door Kleine Zwanen in het Lauwersmeer en de Randmeren, en het volgen van de voorjaarstrek van Kleine Zwanen met behulp van satellietzenders.

Naast de lezingen zullen er posterpresentaties gehouden worden over ander zwanenonderzoek dat in Nederland plaatsvindt. Aansluitend op het programma wordt op zondag 20 oktober een excursie gehouden naar het Lauwersmeer, waar in die tijd enkele duizenden Kleine Zwanen, net aangekomen uit de Noordrussische toendra's, komen profiteren van de aanwezige fonteinkruidknolletjes.

Nadere aankondigingen volgen in de gebruikelijke convocaties. Inlichtingen en opgaves voor posters bij: Jan H. Beekman, p/a Zoölogisch Laboratorium, Postbus 14, 9750 AA Haren of 's avonds per telefoon: (050) 127182.